

УДК 336.71

ЕКОНОМІЧНІ ФАКТОРИ ПОРУШЕННЯ ФІНАНСОВОЇ СТІЙКОСТІ БАНКІВСЬКИХ УСТАНОВ

Довгань Ж.М.*, 2013

Тернопільський національний економічний університет

Визначено економічні фактори, що порушують фінансову стійкість банківських установ. Проаналізовано рівень капіталізації банків та запропоновано шляхи її покращення. Узагальнено принципи визначення якості активів та зобов'язань банків, а також проаналізовані рівень прибутковості та ліквідності комерційних банків.

Ключові слова: фінансова стійкість банків, капіталізація, активи, зобов'язання, прибутковість, ліквідність, економічні фактори.

Постановка проблеми. Фінансова стійкість є основою функціонування банківської системи, відображенням ефективності використання, розподілу та перерозподілу фінансових ресурсів, організації належного руху фінансових потоків, що, в результаті, опосередковують будь-які економічні відносини в державі.

Питання забезпечення та зміцнення фінансової стійкості банків – не створене сьогоднішнім, воно бере свій початок у минулому, досить складне та не розв'язане до кінця. Це питання характерне для промислово розвинених країн ринкового типу та набуло загальнодержавного значення і для України, що зумовлено особливостями розвитку українських банків, серед яких: відносно короткий період діяльності банків, необхідність функціонувати в умовах підвищених ризиків, що пов'язано з політичною та економічною нестабільністю в країні, та порівняно з комерційними банками розвинутих ринкових країн малі обсяги власного капіталу.

У теорії банківського менеджменту виділяють значну кількість факторів, що можуть чинити суттєвий вплив на діяльність банків, порушуючи при цьому їх фінансову стійкість. Здавалося б, втрата фінансової стійкості окремих банків чи їх груп не може значною мірою вплинути на стійкість всієї банківської системи. Проте такі економічні тенденції в державі, як правило, призводять до втрати довіри з боку приватних та корпоративних клієнтів та виведення капіталу із банківської системи, що, врешті-решт, може стати причиною порушення її фінансової стійкості. З цієї причини ідентифікація факторів порушення фінансової стійкості повинно бути обов'язком і головним стратегічним завданням кожного вітчизняного банку.

Аналіз останніх досліджень публікацій. Науковими дослідженнями цієї проблематики займалось досить багато зарубіжних та вітчизняних науковців. Так, зокрема, оцінці, аналізу та способам забезпечення фінансової стійкості комерційних банків велика увага приділена у працях Е.Дж. Долана, Р.Дж. Кемпбелла, Р.Л. Міллера, П.С. Роуза, Дж. Ф. Сінкі та Дж. К. Ван Хорна. Слід відзначити вагомий внесок у напрацювання російських вчених: Л. П. Белих, В. В. Іванова, Ю.С. Масленченкова, Л.С. Сахарової, та Г.Г. Фетисова, які визначили головні чинники, методи аналізу та оцінки фінансової стійкості. Питання визначення складових стійкості, розгляду проблем аналізу та оцінки фінансової стійкості комерційного банку висвітлені у дослідженнях вітчизняних науковців О.В. Дзюблюка, В.М. Кочетковича, Л.А. Ключко, Л.О. Примостки, Є.В. Склепового, Л.Ю. Петриченка, Р.І. Шіллера.

Проте, незважаючи на посилену увагу вітчизняних та зарубіжних вчених та фахівців-практиків до проблеми забезпечення фінансової стійкості, в економічній літературі все ще немає консенсусу як щодо визначення сутності фінансової стійкості, так і щодо факторів її забезпечення.

Відтак **метою** цієї наукової публікації є дослідження економічних факторів, які можуть вплинути на порушення фінансової стійкості банків.

Виклад основного матеріалу. Найбільш вагомими чинниками, що впливають на забезпечення стійкості банківських установ, представлені на рис. 1.

---

*©. Довгань Ж.М. – д.е.н., професор, Тернопільський національний економічний університет.

Рис. 1. Фактори порушення фінансової стійкості комерційних банків

Однією з найважливіших характеристик, на основі якої можна робити висновок про фінансову стійкість окремого комерційного банку, є рівень його капіталізації.

Рівень капіталізації комерційних банків відображає їх здатність повною мірою виконувати свої функції. Відповідно, чим вищий рівень капіталізації, тим більші можливості має банк стосовно організації ефективної банківської діяльності. Кількісно обсяг капіталізації встановлюється на основі фінансових індикаторів, що свідчить про якість та достатність банківського капіталу та активів, основні з яких представлені у табл. 1.

Таблиця 1

Фінансові індикатори капіталізації українських банків [1]

Індикатор	За підсумками року, млн грн.							
	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Загальні активи банківської системи	213 878	340 179	599 396	926 086	880 302	942 088	1054280	1127192
Темп зростання активів	1,5920	1,5905	1,7620	1,5450	0,9505	1,0701	1,1190	1,0692
Статутний капітал	16 144	26 266	42 872	82 454	119 189	145 857	171865	175 204
Темп зростання статутного капіталу	1,3860	1,6270	1,6322	1,9232	1,4455	1,2237	1,1783	1,0194
Власний капітал	25 450,9	42 566,1	69 578,3	119 263,1	115 175	137 725	155487	169 320
Темп зростання власного капіталу	1,3816	1,6725	1,6346	1,7141	0,9657	1,1957	1,1289	1,0889
Регулятивний капітал	26 373	41 148	72 265	123 066	135 802	160 897	178454	178 909
Темп зростання регулятивного капіталу	1,4500	1,5602	1,7562	1,7030	1,1847	1,1847	1,1091	1,0025
Норматив адекватності регулятивного капіталу	14,95	14,19	13,92	14,01	18,08	20,83	18,90	18,06

Наведені у табл. 1 дані дають підстави стверджувати про незбалансованість темпів зростання абсолютних обсягів активів по банківській системі та її регулятивного капіталу. Це свідчить про недостатній рівень капіталізації українських комерційних банків та неадекватну політику управління банківськими активами.

Отже, українські банки повинні підвищувати свій рівень капіталізації, що є основним фактором підвищення конкурентоспроможності. Тому, на наш погляд, шляхами вирішення капіталізації банківської системи України є наступні [2].

Перш за все, необхідно стимулювати притік капіталів у банки за рахунок активного залучення коштів акціонерів, залучення нових акціонерів, у тому числі портфельних інвесторів.

Для збільшення капіталізації банкам необхідно працювати по залученню зовнішніх (вихід на IPO) та внутрішніх запозичень. Оптимальним методом підвищення капіталізації банків, на наш погляд, слід вважати публічне розміщення акцій (IPO) на відкритому фінансовому ринку, що дасть змогу підвищити банкам свою інвестиційну привабливість.

Банкам необхідно також стимулювати залучення власного банківського прибутку для інвестицій у капітал. З метою збільшення капіталу за рахунок прибутку необхідно звільнити від оподаткування частину прибутку кредитних установ, направлену на збільшення їх капіталізації, стимулювати інвесторів звільненням від податків прибутку, що направляється на капіталізацію банків.

Варто також підвищувати капіталізацію вітчизняних банків за рахунок розвитку субординованого боргу. Однак для цього слід НБУ відмінити обмеження на залучення цього виду фінансових інструментів (наприклад, встановлення граничних процентних ставок). Окрім цього

покращення ситуації можливе за рахунок формування повноцінної інфраструктури вітчизняного фондового ринку, а також лібералізації режиму операцій з банківськими операціями.

У тих умовах, в яких на сьогодні опинилася банківська система України, найоптимальнішим шляхом зростання рівня капіталізації банків є збільшення показника адекватності капіталу через консолідацію банківської системи України (консорціумне кредитування, створення банківських об'єднань, злиття банків, реорганізація банків), що дало б можливість підвищити стійкість та стабільність усієї банківської системи. Проте це неможливо здійснити без відповідних заходів НБУ і відповідної нормативної бази, де б зазначалися процедури консолідації банків. Звичайно, крім об'єктивних причин, що заважають процесу консолідації банків, існують і суб'єктивні причини, зокрема небажання головних акціонерів зливатися з іншими банками. Шляхом виходу з цієї ситуації є створення банківських об'єднань на зразок фінансових та банківських холдингових груп, банківських корпорацій. Вони зберігають право власності та управління, а також пропорційний розподілу прибутку. З іншого боку, консолідація банківської системи не вплине на рівень конкуренції, адже процентна політика комерційних банків майже повністю залежить від політики НБУ.

Необхідно також покращити якість капіталу та забезпечити достатній рівень покриття капіталом ризиків, що приймаються банками. Очевидно, з метою підвищення капіталізації банківського сектора банкіри повинні також проводити політику управління ризиками, адекватну їх капітальній базі.

Неякісне корпоративне управління також є перешкодою збільшенню капіталізації банків і збільшує їх ризики. За оцінками ЄБРР і Світового банку, рівень корпоративного управління в Україні – найнижчий із усіх пострадянських країн. Висновки зарубіжних експертів стосуються всіх видів бізнесу, у тому числі і технологічно прогресивної банківської системи.

Надзвичайно важливо, щоб в Україну зайшли іноземні рейтингові агентства, які присвоюватимуть відповідні рейтинги в стандартах, зрозумілих для інвестора.

Однією з передумов інтеграції вітчизняної банківської системи в європейській економічній простір є запровадження новітніх принципів Базеля II і Базеля III. Введення нових регулятивних вимог до капіталу для українських банків, очевидно, призведе до підвищення активності у сфері залучення капіталу і покращення якості управління ліквідністю.

Окрім цього, зазначимо, що на подолання проблеми недокапіталізованості банківського сектора мають бути спрямовані зусилля менеджменту кожного комерційного банку. При цьому, на наш погляд, робота має бути спрямована на мобілізацію власного капіталу з усіх доступних джерел.

Отже, необхідно створити інвестиційний механізм, за допомогою якого банківський капітал буде адекватним потребам економіки і в майбутньому. Елементом зазначеного механізму є податкове стимулювання внутрішніх інвестицій у банківський капітал на період високих темпів зростання попиту економіки і суспільства на активні та пасивні операції банків.

Розв'язання цієї проблеми можливе не лише за рахунок прибутків банків та додаткових внесків акціонерів, а й за умови довіри суспільства до вітчизняних банків як до надійних грошово-кредитних установ.

Важливими характеристиками фінансової стійкості комерційного банку є **якість активів та зобов'язань банку**. О.В. Дзюблюк зазначає, що поняття «якість активів» лежить в контексті закладеного в активах ризику; це величина, що має обернено пропорційний зв'язок із обсягом неповернутих та безнадійних коштів від кредитних операцій банків [3]. Разом з тим частка ризикових активів має бути збалансованою, бо їх надлишок негативно впливає на фінансову стійкість банку, а нестача – на фінансову активність.

Аналіз якості активів може відбуватися за схемою, наведеною на рис. 2, та передбачає три етапи. Отже, оцінити якісну сторону активів можна проводити з точки зору рентабельності, ліквідності та ризикованості.

При здійсненні аналізу активів важливо враховувати той момент, що частка працюючих активів у балансі банку має становити не менше 50%. Якщо банк має значну частку «поганих» активів, то це призводить до зниження віддачі активів і втрати ліквідності. Окрім цього слід враховувати співвідношення основних видів працюючих активів: кредитів і цінних паперів. При цьому частка кредитів у портфелі активів банку не має перевищувати 60-65% валюти балансу, а частка цінних паперів має становити 20-25%. Разом з тим, якщо навіть сукупний обсяг кредитного портфеля задовольняє вказане обмеження, але в ньому в основному є кредити одного виду, то активи не можна вважати достатньо диверсифікованими.

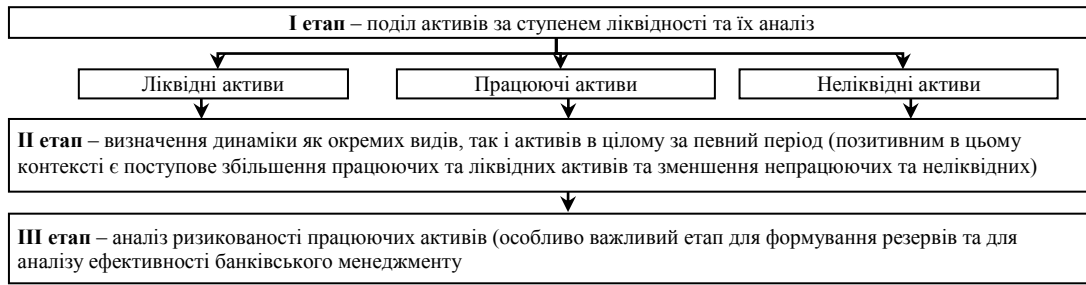

Рис. 2. Етапи здійснення аналізу якості активів банку [4].

Низька якість активів вітчизняних банків в 2009-2012 рр. пояснюється високим рівнем проблемних кредитів. Так, за оцінками рейтингового агентства Moody's, частка проблемних кредитів (прострочені кредити плюс реструктуровані кредити) на кінець 2012 року сягнули близько 40% від загального обсягу виданих кредитів, що є наслідком швидкого зростання кредитування одночасно зі слабкими стандартами андеррайтингу в докризовий період. Ситуація погіршилась через значне падіння ВВП України в 2009-2012 рр. і знецінення більш ніж на 60 % національної валюти України в період кризи, що стало причиною зростання більш ніж на 50% навантаження по обслуговуванню боргу для позичальників, які отримали кредит в іноземній валюті [5].

Інший фактор – **якість зобов'язань** – має на сьогодні особливе значення внаслідок загострення конкурентної боротьби між банками, пов'язаної із залученням додаткових коштів. Однією із найважливіших проблем у даному контексті є збереження ефективного співвідношення між власними та залученими коштами з одночасною підтримкою фінансової стійкості банку. Це пов'язано з тим, що перевищення обсягів власних коштів над залученими призводить до зниження ділової активності банку на ринку фінансових послуг. Разом з тим значне перевищення зобов'язань банку над його власними коштами підриває фінансову стійкість банку, оскільки у разі виникнення несприятливих економічних явищ банк буде не в змозі погасити взяті на себе зобов'язання.

Про високу якість зобов'язань банку можна стверджувати за умови відповідності їх наступним фінансовим характеристикам:

- стабільність рівня поповнення ресурсної бази банку;
- чутливість банку до коливання процентних ставок на позичкові ресурси;
- залежність банку від позичкових фінансових ресурсів;
- вартість залученої ресурсної бази.

Крім того, завдяки поглибленому аналізу з'являється можливість визначення напрямку динаміки певних видів зобов'язань, що є досить важливим при реалізації ефективного управління банківськими ресурсами.

Дана теза підтверджується наступними прикладами:

- підвищення обсягів термінових вкладів позитивно впливає на ліквідність банку, проте одночасно з цим може стати причиною зниження прибутковості банку;
- нарощування обсягів депозитів до запитання найчастіше є одним із найдешевших джерел залучених коштів, однак їх збільшення одночасно призводить до зниження ліквідності банку.

Найчастіше якість зобов'язань (пасивів) характеризують з точки зору відповідних субфакторів (табл. 2).

Таблиця 2

Субфактори впливу на якість пасивів банку [4]

Субфактор	Характеристика
Строковість	Як правило, найбільш фінансово стійким вважають банк, в якому довгострокові залучені кошти перевищують коротко- та середньотермінові, проте це одночасно впливає і на прибутковість банку
Стабільність	Фінансово стійким є банк, що проводить свої активні операції на основі лише стабільних залучених ресурсів
Прибутковість	Фінансово стійким є банк, який регулярно отримує прибуток від активних операцій, що відображається у процентній маржі, яка формується на різниці між процентними ставками за залученими ресурсами банку та за його активними операціями
Платність	Як правило, вища вартість сплачується банком за найбільш надійні залучені фінансові ресурси
Ризикованість	Фінансово стійким є банк, що ефективно формує свою ресурсну базу під активні операції на основі адекватного співвідношення більш ризикових та дешевих фінансових ресурсів і більш стабільних, проте менш прибуткових
Ступінь концентрації	Для забезпечення фінансової стійкості банку необхідно підтримувати відповідний паритет між обсягами фінансових ресурсів та кількістю джерел їх залучення. Висока концентрація залучених ресурсів на вузькому колі джерел автоматично підриває стійкість банку

Вказані у табл. 2 принципи перебувають у кореляційному зв'язку, саме тому формування ресурсної бази для проведення активних операцій та, відповідно, отримання прибутку від них є не менш важливими, ніж фактор капіталізації та якості активів.

З впевненістю можна сказати, що із усіх джерел залучення додаткових фінансових ресурсів комерційними банками України найбільш перспективним є кошти населення. Дане джерело має у своєму розпорядженні значні обсяги фінансових ресурсів. Проте відсутність довіри до банківської системи є значною перешкодою для використання цього джерела.

Наслідком впливу двох попередніх факторів є фактор *якості збалансованого управління активами та зобов'язаннями*. Необхідно пам'ятати, що активи та зобов'язання тісно пов'язані між собою і у певному сенсі є взаємозалежними. Відповідно, їх співвідношення має значний вплив на фінансову стійкість банків. В основі управління активами та пасивами лежить збалансованість між рівнем доходності (витратності) та ризиковості, проте управління активами має також відповідати необхідному рівню ліквідності.

Комплексне управління активами і пасивами банку передбачає реалізацію таких основних цілей:

- збільшення доходів за акціями, тобто підвищення вартості банку для його акціонерів;
- підтримка достатнього рівня прибутковості;
- дотримання вимог щодо розміру власного капіталу не в збиток банку;
- підтримка ліквідності банку на необхідному рівні;
- управління ризиками, включаючи контроль гепів.

Про необхідність запровадження комплексного управління активами і пасивами у діяльність вітчизняних банків свідчить і той факт, що в останні роки значно зросли цінові ризики і пошук методів управління ними став невідкладним завданням. До того ж прибутковість активів (ROA) у банківській системі знизилася з 8,83% на 01.01.1998 р. до 0,45 % на 01.01.2013 р. [1].

Для вирішення вищепоставлених цілей комплексне управління активами і пасивами банку передбачає засоби і методи управління як на рівні стратегій управління, контролю за загальнобанківськими операціями, так і на рівні управління різними центрами прибутку і навіть на рівні відносин із клієнтами.

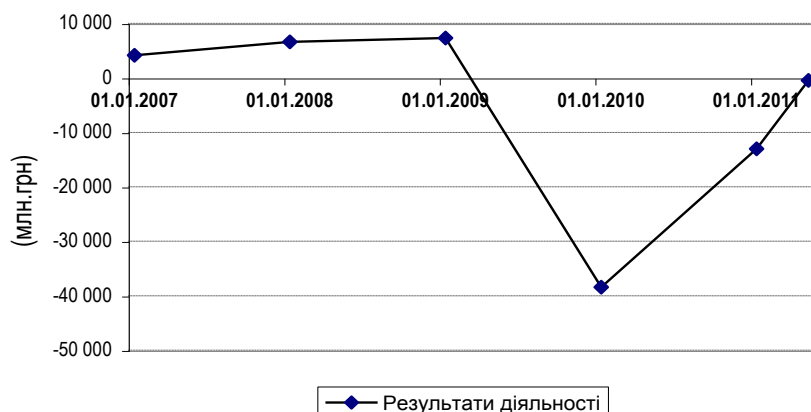
Рівень прибутковості банківської діяльності також є достатньо важливим фактором функціонування банку та забезпечення його фінансової стабільності. Достатній рівень прибутковості забезпечує ефективне функціонування банку у багатьох напрямках його діяльності (табл. 3).

Таблиця 3

**Напрямки підвищення ефективності функціонування банку
за умови стійкого отримання прибутку [6]**

Напрямки	Характеристика напрямку
Поповнення резервів	У результаті проведення активних операцій часто постають проблеми недоотримання чи неповернення вкладених фінансових ресурсів (наприклад неповернення кредитів). З метою запобігання можливим збиткам формуються відповідні резерви, поповнення яких за рахунок прибутку є найдешевшим джерелом. Однак систематичне вкладання значної частини прибутку у розширення резервних фондів може призвести до втрати банком інвестиційної привабливості та нестачі коштів для фінансування інших пріоритетних напрямків діяльності
Підвищення ефективності дивідендної політики	На протигагу попередньому напрямку, підвищення прибутковості діяльності банку може свідчити про можливість збільшення розмірів дивідендних виплат акціонерам. З іншого боку, за згодою акціонерів, прибуток може бути направлений на поповнення капіталу банку. Тобто ефективна дивідендна політика за умови стійкої прибутковості банку може бути направлена на підвищення інвестиційного потенціалу банку чи фінансової стійкості за рахунок збільшення обсягів капіталу
Нарощування інвестиційного потенціалу	Стійка прибутковість діяльності банку може позитивно вплинути на курс акцій на фондових ринках, з'являється можливість емісії додаткових пайових цінних паперів та ефективно реалізовувати, що сприяє додатковому поповненню капіталу та позитивно відображається на фінансовій стійкості банку
Вдосконалення системи маркетингових досліджень та рекламної діяльності	Отримання стійкого прибутку дозволяє проводити додаткові, більш ґрунтовні та ефективні дослідження ринку на предмет вияву нових потреб потенційних вкладників, крім того, важливим елементом цього процесу є аналіз конкурентів. На основі отримання додаткової інформації з'являється можливість отримання конкурентних переваг, що є досить важливим в умовах сучасного фінансового ринку. Крім цього, з'являється можливість проведення більш ефективної рекламної кампанії з використанням додаткових засобів та інструментів рекламної діяльності, що підвищує поінформованість населення та корпоративних клієнтів у перевагах, які вони отримують співпрацюючи із зазначеним у рекламі банком
Диверсифікація діяльності	На основі результатів ґрунтовних маркетингових досліджень банк може диверсифікувати пакет послуг як для вже існуючих клієнтів, так і для захоплення нових сегментів ринку, що значно розширює цільову аудиторію та потенційно збільшує клієнтську базу, яка є одночасно і джерелом фінансових ресурсів банку, і основним споживачем банківських послуг

Розглянемо динаміку фінансових результатів банківської системи України (рис. 3).

Рис. 3. Динаміка результатів діяльності банківської системи України у період з 01.01.2007 р. до 01.05.2011 р. [1]

Так, розглянуті дані свідчать про скорочення прибутковості діяльності, яка на початок 2007 р. складала 4,144 млрд. грн. На початку 2010 р. українські банки продемонстрували чистий збиток в розмірі 38,45 млрд. грн. Різке падіння прибутковості банків стало наслідком впливу світової фінансово-економічної кризи, в результаті чого значно знизилася довіра населення до вітчизняних фінансово-кредитних установ та попит на банківські послуги, а також спостерігався значний відтік капіталу із української банківської системи, що суттєво порушило її фінансову стійкість.

Досить близьким до рівня прибутковості за своєю фінансовою сутністю є фактор *рівня ліквідності банків*. Їх діалектична взаємодія полягає у протиріччі основної мети банківської діяльності, тобто забезпечення максимізації прибутку з одночасним підвищенням безпеки банку.

Не викликає сумніву той факт, що управління ліквідністю банків є досить складним та трудомістким процесом, який можна розділити на певні етапи [242]:

- 1) розробка та впровадження фінансової політики банку;
- 2) відбір найбільш ефективних методів оцінки та аналізу ліквідності;
- 3) розробка порядку прийняття управлінських рішень (поточних та стратегічних);
- 4) створення інформаційних баз даних на основі впроваджених заходів.

До факторів, що негативно впливають на загальний рівень ліквідності вітчизняної банківської системи, слід віднести [98]:

- сильна залежність від оптових джерел запозичення, які різко скоротилися на фоні кризи на зовнішньому ринку;
- значна концентрація банківських кредитних портфелів і доходів у відносно невеликого числа окремих контрагентів;
- перерозподіл депозитів населення на користь великих банків може негативно позначитися на фінансовій стійкості малих і середніх банків;
- можливість повторення кризових ситуацій у новій формі.

Нормативні значення коефіцієнтів ліквідності по банківській системі України наведено у табл. 4.

Таблиця 4

Значення нормативів ліквідності НБУ в банківській системі України у період 2005-2012 рр. [1]

Норматив	Значення нормативу на кінець відповідного року, %							
	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Норматив миттєвої ліквідності (Н4)	58,81	54,26	52,89	58,32	65,74	55,64	58,48	69,26
Норматив поточної ліквідності (Н5)	75,15	67,96	73,49	76,99	70,30	81,11	70,53	79,09
Норматив короткострокової ліквідності (Н6)	39,25	36,20	37,70	32,73	32,25	91,73	94,73	90,28

Проаналізувавши динаміку вказаних нормативів, можна зробити висновок про значний рівень ліквідності українських банків, оскільки нормативи НБУ фактично перевищуються. Проте разом із даними про прибутковість, негативну динаміку капіталу та активів з високою ймовірністю можна сказати, що наведені дані не відображають реального стану банківської системи України. Крім того, розглянуті нормативи були розроблені та впроваджені на основі рекомендацій Базеля I, що є

морально застарілим документом.

Висновки. Підводячи підсумки, зазначимо, що перераховані фактори порушення фінансової стійкості банків часто мають досить серйозний вплив на банківську систему в цілому, прикладом чого є поглиблення наслідків світової фінансово-економічної кризи в Україні. Неефективне та повільне нарощування капітальної бази банків, неякісне та незбалансоване управління активами та зобов'язаннями банків, падіння рівня прибутковості та ліквідності – все це свідчить про значні помилки при реалізації банківського менеджменту, з одного боку, та нагляду і регулювання з боку регуляторів української банківської системи. Відповідно, фінансова стійкість комерційних банків є однією із найважливіших складових фінансової стійкості банківської системи в цілому.

Література:

1. Офіційний сайт Національного банку України: Банківський нагляд. Основні показники діяльності банків України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.bank.gov.ua>.
2. Довгань Ж. Капіталізація банківської системи України / Ж. Довгань // Вісник НБУ. – 2008. – № 11. – С. 10-14.
3. Дзюблюк О.В. Фінансова стійкість банків як основа ефективного функціонування кредитної системи / О.В. Дзюблюк, Р.В. Михайлюк: монографія. – Тернопіль, 2009. – 316 с.
4. Аналіз банківської діяльності: підруч. / за ред. А.М. Герасимовича. – К.: КНЕУ, 2004. – 599 с.
5. Асоціація українських банків [Електронний ресурс]. - Режим доступу: [http:// www.aub.org.ua](http://www.aub.org.ua).
6. Ширинская Е.Б. Операции коммерческих банков: российский и зарубежный опыт / Е.Б. Ширинская. – М.: Финансы и статистика, 1995. – 160 с.
7. Барановський О. Антикризисні заходи урядів і центральних банків зарубіжних країн / О. Барановський // Вісник Національного банку України. - 2009. - № 4. – С. 8-19.